

Finnugor konferencia Joskar-Olában

1. 1969. május 29-e és június 2-a között a Mari ASZSZK fővárosában, Joskar-Olában rendezték meg a szovjetunióbeli finnugristák XIII. konferenciáját.

A kétévenként megrendezésre kerülő konferencia nagy esemény a Szovjetunió finnugor filológusainak körében, mivel az eredmények ismertetésén és megvitatásán túl alkalmat nyújt közös problémák megbeszélésére, távlati program kijelölésére – s a mindezeknél fontosabb személyes tárgyalásokra, új kontaktusok teremtésére. Kikapcsolódás és felfrissülés is egyben minden résztvevő számára, mert a zsúfolt tudományos-hivatalos napirend mellett a konferencia mindig változó színhelyén – többnyire egy-egy finnugor nép központi városában – lehetőséget ad a vendéglátók életének, kultúrájának, földjének megismerésére. Sok fáradozás és izgalom előzi meg a tudósok tanácskozását, a szervezés munkálataiba a helyi tudományos intézmények utolsó szál emberig mozgósított munkatársi gárdája mellett a fogadó köztársaság legfelső párt- és államvezetése is bekapcsolódik, készenlétben áll a sajtó, a rádió és a televízió is. A résztvevők vélekedése szerint évről évre gördülékenyebb a szervezés, egyre kevesebb a zökkenő az előkészítésben és a lebonyolításban. Az idejében elküldött meghívók, a műsor és a tézisek ismeretében mindenki tudja, hogy milyen program várja a konferencia színhelyén.

Kifogástalan volt a rendezés ezúttal is, a mari földön lebonyolított XIII. finnugor konferencia tudományos ülései, kulturális és társadalmi rendezvényei a jelenlevők teljes megelégedésére szolgáltak.

A rohamosan növekvő és szépülő Joskar-Ola tucatnyi városból várta vendégeit, Ungvár, Szverdlovszk, Petrozavodszk, Tbiliszi nevei sejtetik a távolságokat, melyekből repülővel vagy vonattal sorra érkeztek a küldöttségek. Szívélyes fogadtatás után valamennyien a város legmodernebb szállodájában nyertünk kényelmes elhelyezést, s a szálloda éttermében a megfelelő étkezési lehetőség is adva volt.

Mivel a legtöbb résztvevő már a konferencia megnyitását megelőző napon megérkezett, egyéni vállalkozásként is nekiindulhatott a városnak, felkereshette a könyvtárakat, könyvesboltokat, s kipihenhette az utazás fáradalmait is. Az egykori Carevokoksajszk nyomaira nehéz rábukkanni a modern kiképzésű, széles utcákat, levegős tereket, impozáns középületeket, magas épületsorokat magáénak valló fővárosban, amelyet csak egy veszély fenyeget – korunk átka – az uniformizálódás, az egyéni városkép hiánya. Ez az utcák és terek elnevezésében is érvényesül, s ha véletlenül nem bukkannánk rá a Csavajn utcára, nem is sejthetnők, hogy a Mari ASZSZK központjában vagyunk. Mozgalmas és színes az élet itt, rengeteg a diák, a szép üzletek és a nagy áruház tele vásárlóval – de mari szó csak ritkán csendül fel. A lakosságnak mintegy 10%-a mari anyanyelvű, a marik túlnyomó többsége ma is falun él. A mari szépirodalom sokszor igen tetszetős borítóban, emelkedő könyvkultúráról tanúskodó kiadványai elsősorban vidékről nyerik a vevő- s olvasókört.

A Sketán nevét viselő Mari Állami Dal- és Drámai Színház két mari nyelvű előadását is megtekinthettük.

Az első napon a fiatalon elhunyt, eredeti és igen tehetséges E. N. Szapajev Csavajin „Akpatir” (Акпатыр) c. drámájára komponált operáját hallottuk. A Pugacsov felkelésben részt vett mari hősokról szóló izgalmas és fordulatos cselekményű színmű a mari népzene csodás vizében megmerülve, súlyos mondanivaló hordozója lett. A nemzeti dráma és a nemzeti opera olyan egybeesésének voltunk tanúi, figyelmes s az igaz élménytől megrendült néző-hallgatói, amilyenre Katona és Erkel halhatatlan művén kívül ritkán akad példa. Az előadás színvonaláról, az énekesi és a színészi teljesítményekről, a rendezésről, a díszletekről és a jelmezekről csak a legjobbakat mondhatjuk, a produkció felülmúlta várakozásainkat.

Zsúfolásig telt nézőtér előtt került sor Sz. N. Nyikolájev „Szalika” (Салика) című színművének előadására. Ezen az esten a mari falvak öregje-fiatalja vette birtokába a színházat, hogy immár sokadszor élvezhesse önfeledten a színpadon megelevenedő hamisítatlan népi szokásokat, izes párbeszédeket, a mari lakodalom lassan felejtődni kezdődő fordulóit, szertartását. A Volga-Káma környéki finnugor népek életének talán legszínesebb, leggazdagabb, ezer motivációjú hagyománya és ünnepe volt a lakodalom, sok sírással, nevetéssel, gyakran csalárdsággal is egybekötve. Teljes kész dramaturgiával szolgál, az írótól csak egy-két épkezláb ötletet, soványka mesét követel – a keret sok szereplővel és dallal adva van. Nem véletlen, hogy a rokonnépek drámairodalmában a leggyakoribb és leghálásabb téma a lakodalom. (L. pl. a komi Gyjakonov „Házasság hozománnyal” című igen népszerű művét, az udmurt Gavrilov és Szadovnyikov ilyen tárgyú színműveit. Itt említjük meg, hogy a közelmúltban jelent meg F. V. Pleszovszkij könyve a komi lakodalomról.) A figyelmes házigazdák gondoskodtak arról, hogy minden vendég mellé tolmács kerüljön, s így az előadásokat maradéktalanul élvezhettük.

Kirándulás, múzeumlátogatás állt még a programban. A Jaltsik-tó festői környékén felfrissültek a konferencia előadói, a szertartásos facsemete-ültetés szokatlan és kedves tevékenysége lelkes buzgalommal folyt a fotoriporterek és tévéoperatőrök érdeklődése és gépkattogtatása mellett. A néprajzi múzeum anyaga viszont kissé szegényesnek tűnt, a mari élet és népművészet lényegesen tartalmasabb, változatosabb a kiállított tárgyak kínálta választéknál.

A konferencia berekesztését követő búcúvacsorán – a gazdagon megterített asztal mellett – szívből jövő, őszinte pohárköszöntők hangzottak el. Egymás után csendültek fel az egyes delegációk nemzeti dalai, mari, mordvin, komi, udmurt, észt és karjalai népdalok – s nem maradt el néhány sokaktól ismert magyar dal sem. Különös, megható és felfelémelő érzés volt együtt látni valamennyi finnugor nép fiait, hallgatni nyelvüket és dalikat. Szinte mindannyian kandidátusok, doktorok, tudományuk elismert szaktekintélyei, akik 50 évvel ezelőtt a favágó fejsze, a kovás puska, a varsa és az eke mellett nem is álmodhattak volna arról, hogy valaha is mint kiművelt emberfők szabadon szólhatnak „inorogyec” népük életéről, múltjáról, nyelvéről.

Elmondhatjuk, hogy jó hangulatban, érdeklődés és várakozás közepette vette kezdetét a konferencia, amelynek csak járulékos, de igen fontos tartozékát képezték a fentebb leírtak.

2. A mari kulturális élet egyik központi épületében, a népművelés székházában került sor a konferencia ünnepélyes megnyitására. A Mari ASZSZK Legfelső Tanácsa elnökének, P. A. Almakajevnek barátságos üdvözlő szavai után a plenáris ülés előadásai hangzottak el. Csak a következő nap reggelén kezdték meg munkájukat a szekciók, a volgai,

balti finn nyelvek, a permi, ugor és szamojéd nyelvek szekciói és az összevont archeológiai, antropológiai, etnográfiai és folklór szakosztály.

Valamennyi előadás részletes ismertetése már csak azért sem lehetséges, mivel a szekciók egyidejűleg üléseztek. A várt előadók közül többen távol maradtak, ugyanakkor a programban nem szereplő kutatók is felléptek. Így csupán a rendelkezésemre álló tézisek¹ segítségével kíséreltem meg összefoglalni az elhangzottak lényegét kiegészítve a végighallgatott előadásokon készített jegyzetekkel.

A plenáris ülés első előadója, V. I. LITKIN a szovjet finnugorisztika legutóbbi 2 esztendejének eredményeiről számolt be. Litkin professzor ezúttal is bebizonyította, hogy szívén viseli tudománya minden gondját-baját, behatóan, részleteiben ismeri a hatalmas országban szanaszét működő finnugor intézmények munkáját, amelynek megszervezésében és irányításában magas kora és szakadatlan tudományos tevékenysége mellett is orozslánrészt vállal. (Итоги исследовательских работ финно-угроведению за 2 года.)

K. J. МАЙТИНСКАЯ a finn-ugor (uráli) mutató és személyes névmások kapcsolatáról értekezett (К генетической связи финно-угорских [уральских] указательных и личных местоимений). Összefüggést tételez fel az 1. és 2. sz. személyes névmás *m* és *t* eleme, illetve az azonos hangokat tartalmazó ősi mutató névmások (pl. f. *muu*, m. *most*, *ma*) között. Megvizsgálandónak tartja a vokalizmusban mutatkozó különözés okait (pl. m. *te*, de md. *ton*).

A. H. HALIKOV az ananyinói közösség törzseinek etnikai hovatartozásáról szólt (Этническая принадлежность племен ананьинской общности). Újabb archeológiai leletek és paleo-lingvisztikai megfontolások alapján azt állítja, hogy az ananyinói közösség életében nem csupán a permi finnugorság játszott szerepet, hanem a mordvinok, marik, muromák, merják és az elfinnesült csuvasok is.

A. I. ПОВОВ előadása arra a veszélyre figyelmeztet, amely az „alapnyelv”, „uráli közösség” fogalmainak leegyszerűsített értelmezéséből fakad (Общие вопросы этимологии словарного состава финно-угорских и самодийских языков).

L. P. GRUZOV a mari és mordvin nyelvek konzonantizmusában kimutatható közös és specifikus jelenségekről beszélt (Общие и специфические явления в развитии консонантизма в марийском и мордовских языках). A volgai közösség együttlélése – megítélése szerint – rövid ideig tartott, s a szétválás után közel 3 ezer éves önálló élet következett. Az összevetésben a mari nyelvet találja archaikusabbnak. Előadása befejező részében az orosz nyelv mindkét volgai nyelvben érzékelhető hatásáról nyilatkozott.

V. I. LITKIN következő előadásában a tövek, ill. a suffixumok vokalizmusának bonyolult kérdésével foglalkozott. Megállapítása szerint a komi nyelv udorai dialektusa örzi azt az alapnyelvre jellemző töbeli kettősségét (*a*, *ä*, ill. *e*), amely napjainkban csak a finn nyelvet s egyes lapp nyelvjáráásokat jellemez. (Об огласовках некоторых отглагольных словообразовательных суффиксов финно-угорских языков).

K. J. MARK az antropológia adatai alapján a finnugor népek etnogenézisét próbálta megvilágítani (Этногенез финно-угорских народов в свете данных антропологии). 12 év alatt 88 finnugor lakosságú terepponton dolgozott, s 18 közvetlen szomszédságban élő nem finnugor népet is felkeresett. Úgy találja, hogy a finnugor népek többsége átmeneti helyet foglal el az europoid és mongoloid rasszok között. A többé vagy kevésbé ér-

¹ Всесоюзная конференция по финно-угроведению. (Тезисы докладов и сообщения) Йошкар-Ола, 1969.

vényesülő mongoloid jegyek alapján több csoportra oszthatók. A mai finnugor népek között legelterjedtebb az uráli típus, de ezen belül több antropológiai eltérés mutatható ki. Az obi-ugorokat erőteljesebb mongoloid beütések, a szem és a haj sötétebb pigmentációja jellemzi, míg a többi finnugor népnél az europoid vonások érvényesülnek fokozottabban, s a pigmentáció is világosabb. További lényeges különbség jelentkezik a fejalkat és az arc alakjában és tagolásában. Ezen az alapon megkülönböztethetők a lappok (laponoid típus), a komi-permjákok, udmurtok és marik (szublaponoid típus) és az északra lakó moksák (szuburáli típus). Szembetűnőbb europoid és mérsékelt mongoloid vonások jellemzik a Baltikumon élő finnek többségét és a komi-zürjéneket. Pigmentációjuk is világos, dominál itt a fehér-tengeri balti típus. A nyugati és a déli finnek, valamint a nyugati észtek és a lívek egy, az előbbitől különböző, de szintén világos pigmentációjú europoid típushoz tartoznak – helyenkint mongoloid beütésekkel. Ez az atlanti-balti típus. A sötétebb pigmentációjú europoid rassz, a «понтийский рас» képviselői a déli mordvin-moksák. A viszonylag sötétebb pigmentációjú europoid rasszhoz tartozik a magyarság is. A továbbiakban az említett típusok kialakulásának történeti előzményeiről szólt az előadó. Véleménye szerint: „A finnugorság kialakulásának színtere, minden valószínűség szerint valahol az Urálon vagy környékén lehetett, az europoid és mongoloid rassz keveredésének ősi zónájában.” Hogy az ősi finnugor közösség melyik rasszhoz tartozott, azt nehéz eldönteni, de nincs kizárva, hogy a mongoloidhoz.

T. A. KRJKOVA a volgai és szibériai népek öltözetében mutatkozó párhuzamosságokra hívta fel a figyelmet (Этнографические параллели в одежде финно-угров Поволжья и Сибири). A ruhadarabok elkészítésmódjában, díszítésében, a viselés mikéntjében észrevehető sok egyezés nem lehet véletlen, s még fel nem derített kapcsolatokra vall.

V. A. AKCORIN a volgai és elő-uráli (= obi-ugor) népek színjátékszerű szokásairól beszélt (К вопросу истории народного театра поволжских и приуральских финно-угорских народов). Az összehasonlító vizsgálatok ezen a területen még nem kezdődtek meg. Az előadó – több expedíció résztvevője – úgy találja, hogy a színjátékszerű népi szokások a múltban különösképp a keleti marik között voltak népszerűek, s közeli kapcsolatot mutatnak az őspermi, sőt az ugor törzsek szokásaival. Példaképpen említi az obi-ugorok és marik nyírfakéreg álcáját, amelynek alakja és készítésének technikája messzemenően egyezik. Genetikai összefüggésekre mutat rá a maszkok szcenikai funkciójában s az ünnepek lefolytatásának rendjében is. Az egyezések a rokonságjelek rendszerére is kiterjednek.

A volgai és balti-finn szakosztály előadásainak sorát F. I. GORGYEJEV nyitotta meg a mari nyelv szarmata elemeiről tartott felolvasásával (О сарматизмах в марийском языке). Szerinte az iráni hatás semmivel sem gyengébb a volgai nyelvekben, mint – egy korábbi felfogás szerint – a permi nyelvekben.

G. M. KERT az *-m* végű lapp igenév szerepéről, történetéről, funkcióinak fejlődéséről beszélt. (Отглагольные имена действия в финно-угорских языках).

A. B. SZMOLJAKOVA a vlagyimiri és gorkiji területek orosz nyelvjárásainak egyes sajátosságait az egykor itt élt finnugor nyelvű népek (muroma, mordvin, mescser) hatásával magyarázta (Фонетические особенности некоторых русских говоров, связанные с финским субстратом).

V. M. TYURKIN előadása a mordvin nyelv egyik érdekes lexikai sajátosságára hívta fel a figyelmet, nevezetesen a létezést jelentő főnévi összetételek elvi kérdéseire (О субстантивных словосочетаниях существительным в мордовских языках).

A mari lakosság közé ékelődött tatárok nyelvének különféle mari beütéseire hívta fel a figyelmet L. S. ARSZLANOV (О влиянии марийского языка на речь татар д. Тореш-Күвар Сернурского района Марийской АССР).

E. VÄÄRI toponimikai anyag alapján igazolta a lívek rendkívül jelentős szerepét a Baltikumon, amelynek a XII.–XIII. században nagy területét népesítette be a ma már kis lélekszámú finnugor nép (Современная топонимика ливов).

A. A. BELJANYIN érdekes megfigyeléseket tett a mari anyanyelvűek orosz beszédéről (О некоторых морфологических особенностях русской речи Мари). A jellegzetes hibák az anyanyelv és az orosz nyelv közötti ismert különbségekből fakadnak (pl. az egyeztetés elmaradása nemben és számban, helytelen igevonzat-használat, esetek felcserélése stb.). Gyakorlatból vett párhuzamos példái igen tanulságosak.

G. I. JERMUSKIN az erza-mordvin birtokos személyragozás zéró morfémás tagját a nyelv funkció-megkülönböztető törekvéssel magyarázta (О нулевой форме множественного числа обладаемого притяжательной конструкции в Эрзя-мордовском языке). A *kudot* alak, amely egyaránt jelentett 'házad' és 'házaid' viszonyokat, lefoglaldott pusztnan csak a 'házad' jelölésére, míg a 'házaid' kifejezésére a *kudo* alak kínálkozott.

L. L. TRUBE toponimikai kutatásai szerint a gorkiji terület ma már csak oroszoktól lakott részeit korábban mari lakosság népesítette be (Марийские элементы в топонимии Горьковской области и языковое взаимодействие).

G. N. MAKAROV a nyelvjárási szótárak összeállításának elvi kérdéseiről beszélt (О принципах составления диалектных словарей [на материале карельского и родственных ему языков]).

M. P. CSHAIDZE az ige és vonzata kérdéseivel foglalkozott érdekes előadásában (Вопросы глагольного управления). A nyelvek rokonsági fokozatának megállapításában a legjelentősebb mondattani bizonyítékokként eshetnek latba a megegyező vagy hasonló szemléleten alapuló igei és határozói kapcsolatok.

A. P. FEOKTYISZTOV a mordvin dialektológiai kutatások nehézségeire hívta fel a figyelmet. A mordvin nyelvjáráások tanulmányozását több körülmény is hátráltatja, nevezetesen: a nagy területen igen szétszórta élő mordvin lakosság; lojális monográfiák hiánya; módszertani fogyatékoságok; a kellő nyelvföldrajzi előkészítés hiánya; a nyelvi határ megvonásának a hiánya a moksa és erza közösségek között. Megállapítja, hogy a XVII., XVIII. és XIX. századból való szövegemlékek és toponimikai anyag alapján lehetőség volna a történeti dialektológiai kutatások megindítására is (О проблематике исследований в области мордовской диалектологии).

K. K. KONT a lapp nyelv igen kiterjedt névmási és névmási-határozói rendszeréről beszélt és megállapította, hogy a névmási-határozók alapjául – az esetek többségében – mutató névmási elem szolgál (О местоименных словах в саамском языке).

G. M. TUZSAROV a mari nyelv vitatott minőségű *-ze* suffixumát tekintélyes mennyiségű nyelvi bizonyíték alapján a ragok csoportjába sorolja (К вопросу о комитативе в марийском языке). Általában komitativuszi funkciót tölt be, de szerepet játszik néhány határozószó képzésében is.

A. V. PUNZSINA előadása a karjalai finn nyelv néhány speciális orosz jövevényszaváról szólt (К истории некоторых лексических заимствований в карельском языке).

V. T. TYIMOFEJEVA a függő beszéd megoldási lehetőségeit vizsgálta a mari nyelvben (К вопросу о косвенной речи в марийском языке). Az idézés részben az oroszból kölcsönzött *что*- kötőszó segítségével vagy pedig a kötőszói szerepkör betöltésére is alkalmas *маньн* határozói igenévvél történhet.

G. SZ. PATRUSEV megállapította, hogy az újabb orosz jövevényszavak változatlan hangalakban és hangsúlyozással kerülnek át a mari nyelvbe (К вопросу о русско-марийских языковых контактах). Ez a jelenség végső soron a mari nyelv hangrendszerének megváltozását is maga után vonhatja.

G. I. LAVRENTYEV a volgai mari nyelvjárás *-аш* infinitivusának és *-шаш -жаш* jövő idejű melléknévi igenevének történetéről és funkciójáról adott elő (Употребление и история некоторых формантов в волжском говоре марийского языка).

A permi–ugor–szamojéd nyelvek szakosztályának első előadója N. M. TYERESCSENKO volt (Соответствие как особый тип синтаксической связи между главными членами предложения [на материале самодийских языков]). Elvi és terminológiai problémát vetett fel a mondatrészek rangsorolásával és egymáshoz való viszonyításával kapcsolatban. A szamojéd nyelvekben az állítmány és közvetlen bővítménye, a tárgy között lazább a kapcsolat, a tárgyat harmadik fő mondatrészként is fel lehetne fogni. Mivel a tárgy számban egyeztetve van az igével – az alany és az állítmány kongruenciája alapján – jogosult lenne a tárgy és az állítmány kongruenciájáról beszélni.

Hogy a történeti nyelvjáráskutatás nem reménytelen ügy a kisebb finnugor népek viszonylatában sem, és hogy igen fontos, érdekes eredményekkel kecsegtet történeti, településtörténeti és kapcsolattörténeti vonatkozásokban is, arról G. G. BARAKSZANOV győzte meg hallgatóságát (Некоторые вопросы исторической диалектологии [на материале коми языка]). A vallatóra fogott telekkönyvek, oklevelek és földrajzi nevek adatok sokaságával világítják meg a komi nyelv és nyelvjárások múltját. A kutatások egyik vezérfonálául klasszikus példa, az *l* hang sorsa, adott fonetikai helyzetből történt eltűnése szolgált. A korábbi feltételezésekkel ellentétben már a XVII. század második harmadától volt olyan nyelvjárás, amely az *l* használata tekintetében különbözött a többitől.

L. I. KALINYINA az udmurt nyelv *-м* képzős igenevének különféle funkcióit vizsgálta meg (Синтаксические функции отглагольных образований на *-м* в удмуртском языке). Felhasználási skálája igen széles, az egyszerű mondat bármely tagjaként előfordulhat. Az összetett mondatban már körülhatároltabb a szerepe.

N. P. LIZANEC a kárpátaljai ukrán nyelvjárások magyar jövevényszavait vette számba (Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья [на материалах названий нижних и иных помещений]). Úgy találja, hogy az utóbbi években orosz szavak kezdik felváltani a korábbi magyar átvételeket.

J. SZ. GULJAJEV 27 új permi etimológiát mutatott be – többnyire mari és mordvin megfelelések társaságában. Szófejtései közül 2 tartalmaz magyar tagot is. A komi-zürjén 'zsír, faggyú' jelentésű *зос*-t rokonítja a magyar *haszon* szóval, valamint az ugyancsak 'zsír' jelentésű *кай*-t veti egybe a magyar *haj* szóval.

A. SZ. KRIVOSCSEKOVA-GANTMAN a lexikai kölcsönzések morfológiai beilleszkedését követi nyomon a komi-permják nyelvben. A komi-permják azon ritka nyelvek csoportjába tartozik, amely fokozatosan felváltotta ősi számneveit az oroszból kölcsönzött számnevekkel. Mivel a számnevek sajátos csoportját képviselik a lexikai elemeknek,

változásuk megingatja az átvevő nyelv morfológiai és szintaktikai rendszerét is. A beszélt nyelvben a *пять лошадей* mintájára elterjedtek a *пять вóвов*-féle szerkezetek. Az irodalmi nyelv azonban – a nyelv eredeti szellemének megfelelően – kitart a számnévi jelző és a jelzett szó inkongruenciája mellett (О формах морфологического заимствования лексики [на материале коми-пермяцкого языка]).

V. M. VAHRUSEV az udmurt birtokos szerkezet különféle megvalósulási lehetőségeire mutatott rá. (Изафетные конструкции в удмуртском языке). A jelöletlen szerkezetek mellett nagyobb számban fordulnak elő a jelölt viszonyok. Az utóbbiak több csoportra oszthatók a viszonyjelölő elemek megoszlása és viselkedése szerint.

I. V. ZÉKÁNY megállapítja, hogy Kárpátalján a magyar családneveknek mintegy 40%-a keresztnévi eredetű. E nevek 4 kategóriába sorolhatók. 1. *-fi* végűek; 2. *-i* végűek; 3. végződés nélküliek; 4. becéző névből alakultak (Типы венгерских фамилий в Закарпатье, образованных от личных имен).

A. L. KOVNYER ismertette a felső-lozvai és szoszvai rénszarvastenyésztő manysik körében 1968 nyarán gyűjtött hegyrajzi vonatkozású toponimikai anyagot (Оронимические термины в мансийских географических названиях Северного Урала).

A. I. TURKIN a komi-zürjén dialektusokban talált újabb balti-finn jövevényszavak alapján feltételezi, hogy a múltban szoros nyelvi kapcsolat lehetett a komi-zürjén és a balti-finn népek között (Новые прибалтийско-финские заимствования в коми-зырянских диалектах).

A. K. MATVEJEV előadása iránt rendkívüli érdeklődés nyilvánult meg (Угорская гипотеза и некоторые проблемы субстратной топонимики Русского Севера). Szuggeratív egyéniség, lebilincselően és szenvedélyesen adja elő mondanivalóját, a szverdlovszki egyetemen sok fiatal hódította meg a toponimika tudománya számára. Legkiválóbb tanítványait a joskar-olai konferenciára is magával hozta. Elutasítja az ugor szubsztátum feltételezését az észak-orosz toponimikában, inkább permi-finn nyelvi hatásra gyanakszik az adott terület vízrajzi névanyagában.

A régi udmurt személynevek kérdéséről már a húszas években nagy tanulmányt írt a kitűnő költő és etnográfus, GERD KUZEBAJ. T. I. TYEPLJASINA levéltári kutatásai során jelentős számú új adattal gyarapította a régi udmurt névadásra vonatkozó anyagot, amelyet a történész LUPPOV értékes forráspublikációi is növeltek. Az orosz nevek csak a XIX. században válnak általánosan elterjedté Udmurtiában, de még a XX. században is gyakran előfordulnak eredeti „pogány” nevek. Ezek általában községekben alakulnak, s némelyikükhöz jellegzetes tulajdonnévképző (-ээ és -эй) járul (pl. *Mušeg* < *muš* 'méh') – állapította meg TYEPLJASINA (Удмуртские личные имена XV–XVII веков).

J. I. ROMBANGYEJEVA a logikai hangsúly kérdéseit vizsgálta a manysi nyelvben (О способах выражения логического ударения в мансийском языке). A lényeges mondanivaló kifejezésére egyaránt szolgálhat az intonáció, az inverzió, a szó és a mondat struktúrájának megváltoztatása, de a funkció betöltésében egyikőjük sem nélkülözheti a másik két kategória jelenlétét.

A. M. ROT a balti-finn nyelvekben és a magyarban általa ősorosznak tartott jövevényszavak segítségével próbálja meghatározni a keleti-szláv nyelvekben végbement hangváltozások időpontját. (Древнерусские элементы в финно-угорских языках и вопросы абсолютной хронологии некоторых изменений в области вокализма восточно-славянских языков).

V. K. KELMAKOV a finnugor nyelvek névutórendszerének közös vonásaira mutatott rá (Некоторые общие пути образования послеложных форм в финно-угорских языках). Bár a szófajoknak ez a csoportja a finnugor nyelvek önálló életében alakult ki, a névutók alapjául szolgáló tövek többsége finnugor származék.

Az Urálon túli terület toponimikájának finnugor vonatkozásaival foglalkozott M. T. MUMINOV előadása (Некоторые вопросы изучения финно-угорской субстратной топонимики Зауралья).

L. A. VITUSKINA a manysi földrajzi nevek egy igen érdekes csoportját mutatta be, nevezetesen a több elemű, s az elemek egyikeként igenevet tartalmazó toponimákat (Глагольные конструкции в мансийской топонимике). Az igenévi tag rendszerint állapotot vagy mozgást kifejező igéből alakult, pl.: *Лувым-хайтум-чахл* 'elfutott lovak hegye'; *Ёрнкол-люльнэ-кельг* 'mocsár, hol sátor áll'.

V. I. ALATIREV az udmurt összetett mondatok rendszerében megkülönböztet egy általa szintetikusnak nevezett típust (Синтетический тип сложносочиненных предложений в удмуртском языке). A „*Sobol'ev gorodijn uliku, ti institutijn dišetskidj*” 'Akkor, mikor Szoboljev a városban élt, ti főiskolán tanultatok' ('Szoboljev a városban élve ti főiskolán tanultatok'). Elvetve a hagyományos grammatikai felosztást, amely szerint a példa egyszerű bővített mondat, a struktúra és a funkció alapján a mondatot összetettnek nyilvánítja. Az udmurt összetett mondatokat szerkezetük alapján analitikus és szintetikus típusokba sorolja. Vélekedése szerint az a mondat analitikus, amelyben a mellékmondatot kötőszó köti a főmondatához. A szintetikus mondatban a fő- és a mellékmondat közötti kapcsolatot a mellékmondat egyik tagja – rendszerint az állítmány – fejezi ki. Fejtegetései – s különösképp példái – érdekesek, végső soron azonban semmi újat nem mond, hisz minden finnugor nyelvre jellemzőek a mondatömörítő igeneves szerkezetek, s a leíró grammatika kellő okkal tárgyalja őket az egyszerű mondatok között.

V. G. KALASNYIKOVA az udmurt *sobere* 'azután' jelentését és szintaktikai funkcióját vizsgálva úgy találja, hogy e szó pusztán kötőszóvá minősítése szűkkeblűség, s nem felel meg a nyelvi valóságnak. Önálló szóként is előfordul határozói feladatkörben. A *tabere* 'most, azonnal' határozószóhoz hasonló módon keletkezett a *so* 'az' kötőszó és a *tere* 'után' névutó összetétele révén (Значение и синтаксические функции слова *sobere* 'затем, потом' удмуртском языке).

Az Ungvár környéki magyarok nyelvében erőteljes szláv hatás érvényesül, különösképp a lexika vonatkozásában. A mindennapi élet szavai között egyre több az orosz szó, állapította meg Sz. I. KOVTYUK (Славянизмы в венгерском говоре Ратовцы Ужгородского района).

Sz. V. SZOKOLOV az udmurt szókészlet orosz jövevényszavainak egy speciális csoportjáról beszélt (О некоторых русских названиях птиц и животных в удмуртском языке). Az udmurt nyelvből több ősi, finnugor eredetű madár- és állatnév hiányzik, az idők során – különféle okok miatt – az orosz elnevezések léptek a helyükbe.

Sz. K. BUSMAKIN a közép-keleti udmurt nyelvjárásokban több olyan grammatikai segédszót (elsősorban kötőszót) mutatott ki, amelyeknek jelentése sokszor nemcsak árnyalatban, hanem lényegesen különbözik az irodalmi nyelvben értékes jelentéstől (Служебные слова в средневожосточных говорах удмуртского языка). Ugyanakkor ezekben a nyelvjárásokban – eltérően a többi dialektusoktól és az irodalmi nyelvtől – eléggé járatosak orosz eredetű kötőszavak és egyéb segédzavak is: *даже; дак* < 'так'; *веть* < 'ведь'; *вот; как; пожалой* < 'пожалуй'; *эшиш* < 'ещё' stb.

G. V. GLINSZKIJ a Pelim-medence manysi földrajzi neveinek alapvető típusairól tartott előadást (Основные типы мансийской топонимики Среднего и Нижнего Припелымья). A Pelim alsó és középső folyása mentén ma már egyáltalán nem élnek manysik, a toponimika azonban egykori ittlétükről tanúskodik. A manysi elnevezések az idők során az orosz fonetika és morfológia követelményeihez alkalmazkodtak. A legelterjedtebb típus a jelzős kapcsolat, amelyben determinánsként rendszerint a *-я* 'folyó' vagy a *-мур* 'tó' szavak szerepelnek. Igen érdekesek, de bonyolult problematikájúak az elliptikus összetételek, amelyek igen erőteljes nyelvi változásokon mentek keresztül.

Az archaeológia, antropológia, etnográfia és folklór összevont szekciójában viszonylag kevesebb előadás hangzott el, de nem csekély érdeklődés nyilvánult meg irántuk.

P. NY. SZTAROSZTIN régészeti adatokkal is megerősítette azt az ismert nyelvészeti tételt, mely szerint a Középső-Volga környékén élő finnugor népek szoros kontaktusban voltak a volgai-bolgárokkal (Финно-угры Поволжья и их южные соседи середины I. тыс. н. э.). Az általa imenykovi-nak nevezett közösség közvetítette az említett finnugor népekhez a déli jellegzetességeket mutató fegyvereket, öltözeteket, s tőlük ered az i. sz. ötödik század táján virágzani kezdő ló kultusz (díszes szerszámok, lóval történő temetkezés) is.

J. P. KAZAKOV a volgai-bolgárok kultúrájából kimutatható finnugor komponens problematikájáról szólt (О финно-угорском компоненте, в культуре ранних болгар). A leletek nagy száma és jellege arról tanúskodik, hogy a kapcsolatok nemcsak a kereskedelemre szorítkoztak a két népcsoport között, hanem az élet más területein is megteremtődtek.

Az ismert mari író és irodalomtörténész, KIM VASZIN azokról a kapcsolatokról emlékezett meg, amelyek a mari irodalmat a Szovjetunióban élő többi finnugor nép irodalmához fűzik (Проблемы творческих взаимосвязей марийской литературы с литературой финно-угорских народов СССР). Közös problémák és közös célok jellemezték ezt a kapcsolatot a múltban is, a nemzeti öntudatra ébredés hajnalán, s a jelenben is, a szocializmus építése idején. A kibontakozó nemzeti irodalmak kapcsolatai sokrétűek, tematikában és műfajban is egyező vonások, azonos tendenciák észlelhetőek, a komi, udmurt, mordvin és mari írók és tudósok ismerték és becsülték egymás munkásságát. Az újszülött literatúrákban felismerhető az észti és a finn irodalom hatása is. A kölcsönös fordítások még közelebb hozták egymáshoz a rokon nyelvű irodalmakat. A szovjet írószövetség megalakulása után tovább sokasodtak és erősödtek a személyes kontaktusok.

A. K. MIKUSEV a napjainkban lejegyzett kolvai komi epikus énekek kapcsán folklórelméleti kérdéseket fejtegetett. A kolvaiak az izsmai komik és a nyenyeczek leszármazottai. A két népelem egybeolvadása sajátos kultúrát és folklórt eredményezett, amely nem komi, de nem is nyenyec. Az általa eposznak nevezett ének lényegében közeli rokona a jellegzetes nyenyec „szjudbabc”-nak és „jarabc”-nak, a szereplők is nyenyeczek, de a mű komi nyelvű, s jellemző nyelvi fordulatok révén közel áll a komi folklórhoz. Az előadó tulajdonképpen azt próbálta igazolni, hogy az eposz egyaránt nemzeti és nemzetközi műfaj (Эпос колвинцев [национальное и интернациональное в фольклоре]).

A. G. PETRENKO a Volga és Káma környéki népek múltbeli állattenyésztését jellemezte (К вопросы и характере животноводства у финно-угорского населения Волжского-Камского края). A neolitik korban az itt élő népek csak a kutyát ismerték a háziállatok közül. A második évezred elején – a balanovi és poltavai törzsek idetelepedésének

következményeként – a háziállatok sorában már ott található a szarvasmarha, a kecske, a juh, a disznó és a ló, s egyre inkább háttérbe szorul – mint foglalkozás – a vadászat. Az i. sz. első évezredben megjelenő török nyelvű népek új háziállatokat honosítanak meg, a tevét, a szamarat és a macskát, s visszaszorul a sertéstenyésztés. Az itt élő finnugor népek ma is ugyanazokat a háziállatokat tartják, amelyeket őseik kezdtek tenyészteni.

Az észak-karjalai siratók egyik legszembetűnőbb sajátossága, hogy a rokonsági fokozat közvetlen megnevezése helyett metaforákkal él. A. SZ. SZTYEPANOVA kutatásai szerint a metaforák vagy egytagúak, vagy pedig jelzős összetételek becéző képzővel és birtokos személyranggal ellátva. Alaptagjuk rendszerint igéből képzett főnév, és az elsiratottat mint egy meghatározott cselekvés végrehajtóját vagy elszenvedőjét jellemzi. Különösen gazdag az 'anya' fogalmát helyettesítő metaforák száma, pl. *kallehih ilmoih siätäjä kantajaiseni* 'a drága világra szülő hordozócskám' stb. Lényegében nyelvi tabukról van szó, amelyek sorában jó néhány rituális fogalmat is találhatunk.

F. V. PLESZOVSZKIJ a tündérmesék és az eposz fontos szereplőjéről, a csodalórol adott elő. A csodaló vagy táltos igen jelentős szerepet játszik a hős sorsának alakulásában, s a legkülönfélébb módokon kerülhet gazdája birtokába. Ez utóbbi motívum, valamint a csodaló szerepköre és feladata részletes vizsgálata során az előadó felfedezni véli a matriarchátus, majd a patriarchátus rendjének, hagyományainak és szokásainak a nyomát. A ló egyre inkább a férfi segítő társává válik a harcban és a munkában is, a ló és a nő – a mitológiában még élő, archeológiai leletekből is kimutatható – kapcsolata viszont teljesen megszűnik az idők folyamán (Чудесный конь как активный персонаж сказки и эпоса).

Köztudomású, hogy a gyermekdalok dallamukban és szövegükben is archaikusak, lexicájuk nem egyszer ma már etimologizálhatatlan szavakat is tartalmaz. J. G. ROCSEV a komi gyermek-folklór szókészletének sajátosságait vizsgálta meg, és ő is úgy találja, hogy a játékos-ritmikus, sokszor értelemnélküli elemek mellett sok egykori tabuszó is megőrződött (Своеобразие лекции в детском фольклоре коми).

M. R. POLESSZKIJ újabb régészeti leletek alapján a mordvin etnogenezis kérdéséhez szolt hozzá (Вопросы этногенеза мордвы в свете новых археологических открытий). Úgy találja, hogy a moksa-mordvinok az i. sz. első évezredben szoros és állandó kapcsolatot tartottak a többi mordvin törzsekkel. Bizonyos jelekből arra is lehet gondolni, hogy kapcsolatban álltak a marikkal is.

A volgai és permi népek közmondásainak közös formai és költői elemeit tette vizsgálata tárgyává A. J. KITYIKOV. A részletes stilisztikai analízis azt bizonyítja, hogy a közismert, és minden nép közmondásaira jellemző sajátosságok mellett van néhány speciális jegye is a volgai és permi közmondásanyagnak. A metafora, a nagyítás és kicsinyítés mellett nagy szerepet játszanak a hangutánzó és a játszói képzésű szavak is. (Ezek a közmondások rendszerint lefordíthatatlanok.) Előfordul a tárgyak „beszélgetése” is, míg a formai eszközök közül a rímeket, az alliterációkat és asszonáncokat említhetnők (Общность элементов загадок поволжских и пермских финно-угорских народов).

E. SZ. KIURU tanulságos és érdekes előadást tartott az ingermanlandi folklór jelenlegi helyzetéről (О современном состоянии народной поэзии ингерманландцев). A Leningrád-környéki kis finnugor néptörök eltűnésében van, a háború szétzilálta őket, megritkította soraikat, az utóbbi időkben pedig erősödik köztük az asszimilálódás folyamata. Népköltészetük a végső halódás stádiumába érkezett. Utolsó napjait éli az epikus költészet, egyre több részletet felejtenek el az eredeti szövegekből, egyre nagyobb

teret hódítanak az orosz dalok. A folklórműfajok közül legelőbbek a közmondások és a találós kérdések. Figyelmet érdemel az a tény, hogy az ingermanlandi kultúrában lényegében négy nép, a karjalai, a finn, az észti és az orosz nép tradíciói ötvöződtek.

I. SZ. IVANOV a mari népdal és a karjalai-finn runók közös költői vonásairól beszélt. Az anafora és az epifora gyakori alkalmazása egyaránt jellemzi a mari dalt és a finn runókat. Feltehető, hogy e jellegzetességek végső soron összefüggenek a finnugor népek ismétléses énekeivel. Az alliterációk gondos egybevetése, hangtanuk vizsgálata is arról vall, hogy ez a költői díszítő elem is közös eredetű lehet a finnugor népek költészetében (О некоторых чертах общности поэтики марийских песен и карело-финских рун).

V. A. LATISEVA előadásának az a legnagyobb érdeme, hogy felhívta a figyelmet a komi művelődéstörténet legszínesebb, legsokoldalúbb egyéniségére, K. F. ZSAKOVra, akit a közelmúlt komi irodalomtörténete csak mellékesen és viszolyogva említettek néhány sorban mint kulák családból származó idealista filozófust. A rendkívüli tehetségű ZSAKOV (1868–1926) hihetetlen sok küszködés és megpróbáltatás árán „inorogyc” léte-re egyetemi diplomát szerzett a századforduló idején Pétervárott, és rövidesen a cári főváros jó nevű filozófia professzora lett. Munkássága értékelése túlzott és indokolatlan óvatosság miatt még mindig várat magára. Publikációinak száma 300 fölött jár, tárgykörük igen széles: filozófia, történelem, néprajz, folklór, nyelvészet, matematika, írt regényeket és elbeszéléseket is. Nagy szenvedéllyel és elhivatottsággal kutatta a komi múlt és a komi élet emlékeit, jelenségeit, szépírci eszközökkel feldolgozta és közzétette a kereszténység és pogánység megütközéséről fellelhető anyagot (Permi Szent István és Pam fősámán küzdelmébe sűrítve a korabeli eseményeket), lelkes és megható beleképzeléses novellákban szólta az első nagy komi költő, I. Kuratov akkor még lappangó kéziratának csak áhított felfedezéséről. Néprajzi cikkei ma is forrásértékűek. Kifejezetten lebilincselő, korára vonatkozó ezernyi becses dokumentumot tartalmazó autobiografikus trilógiáját Gorkij is feszült érdeklődéssel olvasta végig (Сквозь строй жизни. I–III. СПб., 1913). Kevesen tudják, hogy komi nyelvészeti előadásokat is tartott a pétervári egyetemen, hogy egy ideig a magyar nyelvvel is foglalkozott, hogy disszertációját igen jól kvalifikálva Helsinkiben bírálták el (– többek között Setälä –). ZSAKOV minden munkáját oroszul írta, majd 1917 után Rigába kerülve – s önhibáján kívül ott rekedve – lettül is publikált. Kéziratai között tudni vélnek komi nyelvűek is, s állítólag még e század elején tervezetet készített egy komi nyelvű újság kiadására, engedélyt azonban – ismert okok miatt – nem kapott. Szépirodalmi művei között sok az álnépi, áltörténeti írás, kellő óvatossággal azonban ezek is kiaknázhatók forrásként. LATISEVA elsősorban a komi folklór ismert szereplőit keresi össze ZSAKOV műveiből, s felsorolja az író által kigondolt figurákat is. ZSAKOVról szóló kis kitérőnk egy tőle vett idézettel záródik. Önéletrajzi regénye utolsó fejezetében számot vet önmagával. Élete tragikus fordulatait, csalódásait boncolgatja itt, s többek között a következő szomorú megállapítást teszi: „Segíteni akarok a zürjéneknek, de semmi eszköz nincs ehhez a birtokomban.” (Жаков К. Ф. и фольклор).

E. I. KÜLMÄSUU a Kullervo szó etimologizálását kísérelte meg. (К этимологии имени Куллерво). A nehéz probléma több irányból is megközelíthető. A híres epizód variációiban különféle alakokban fordul elő ez a név, többek között köznévként, sőt igeiként is (*kullervoilla* 'menni; hangszeren játszani'). Feltűnik többes számban is. A germán *guld*-ból lett finn *kultá*-t a tárgyalt szó töveként felfogni az ismert elméletek közé tartozik. Az előadó felvetette emellett a balti-finn *kulo* 'tűzvész' szóból való származtatás lehetőségét

is. Fejtegetéseit azzal zárta, hogy a probléma megfejtésében nem mellőzhető az eposz tematikus vizsgálata.

NY. I. KUTOVOROV érdekes, hangszerkísérettel és énekkel is illusztrált előadásában a mari hangsúly és ritmus sajátosságaira mutatott rá. (О некоторых особенностях марийского ударения и ритмики в поэзии). A hangsúly kérdését illetően eltérő a nyelvészek véleménye. Az előadó a zene felől próbálta a fogas kérdést megválaszolni. Míg a beszélt nyelvben nehezen észlelhető a különbség a hangsúlyos és a hangsúlytalan szótagok között, addig az énekelt szövegben már érzékelhető az eltérés. A hangsúlyos szótagban itt együtt jelentkezik a dinamika, az időbeli hosszúság és más zenei elemek (pl. erősebb hangoztatás). A mari népdal szótagszámláló természetű is amellet szól, hogy – az időmérték jelenléte mellett – a dinamikus hangsúlynak van nagyobb szerepe. A mari szépirodalomban – a kezdet korszakában – kettősség mutatkozott. Ugyanazt a verset lehetett szabályos hangsúlyozással olvasni; s akkor vers maradt, vagy beszédszerű kötetlenséggel előadni, a akkor elvesztette vers jellegét. Ma már megszűnt ez a kettősség, szótagszámláló és hangsúlyos versek jellemzik napjaink mari líráját. Mindezek ellenére még tisztázatlan a mari vers kérdése, nincs kidolgozott verselmélet, a hangsúly és a ritmus ügye még a költők számára is problematikus.

Az előadások elhangzása után hozzászólások és viták következtek. Ezek általában kiegészítő, ill. kritikai jellegűek voltak, élesebb polémiák azonban – főként időhiány miatt – nem alakulhattak ki.

A téziseket tartalmazó füzet a maga tematikai gazdagságával éppen csak jelezheti a problémák sokféleségét, a kutatások jelen stádiumát. A füzet alapján készült ismertetés pedig a vázlat kivonataként még kevesebbet ad e jelentős konferencia eredményeiből. Benyomásom szerint egyre színvonalasabb, egyre igényesebb a Szovjetunió finnugor szakembereinek a munkája, s van néhány terület, amelyen különösen imponálóak teljesítményeik. Lehetőségeikből is adódik persze, hogy a toponimika, a régészet, az ember-tan, a nyelvemlékek feldolgozása vonatkozásaiban mindig tudnak újjal és meglepővel szolgálni a szovjet tudósok. Mind kevésbé jellemző a tematikai szűkösség, mind több a nagy anyagra támaszkodó, több jelenségre is figyelmet fordító komplex szempontú kutatás.

Igen üdvös lenne valamiféle megoldást találni arra, hogy magyar és finn résztvevői is legyenek ezeknek a konferenciáknak (akár csak megfigyelőként), amelyeknek eredményei (és azoknak sokszor helyi kiadványokban meglapuló és senkitől sem ismert előmunkálatai) gyakran nem jutnak el a finnugrisztika nemzetközi fórumai elé.

A szekcióülések befejezése után került sor az ünnepélyes záró gyűlésre. A konferencia munkáját értékelő és köszönő szavak hangzottak el ekkor, a delegációk vezetői mellett különféle intézmények képviselői is felszólaltak. Paul Kokla a «Советское финно-угроведение» szerkesztője folyóirata gondjairól beszélt. Kevés kéziratot kap a lap, s igen csekély az előfizetők száma. (Szinte teljes az érdektelenség iránta Magyarországon.) Madis Norvik az 1970-ben Tallinnban megrendezendő III. Nemzetközi Finnugor Kongresszus előkészületeiről emlékezett meg. A kongresszus iránt a világ minden táján rendkívül nagy érdeklődés nyilvánul meg, több mint háromezren jelentkeztek előadásra. Végül bejelentették, hogy a következő Összövetségi Finnugor Konferenciára 1972-ben, Szaranszkban kerül sor, s I. Galkin elnök záró szavaival a konferencia befejezte munkáját.

Az egykori Szovjetunióban a finnugrista szakemberek legfontosabb rendezvényeinek az ún. „össz-szövetségi finnugor konferenciák” számítottak. Változó színhelyeken, „finnugor centrumokban” (egyebek közt például Ungváron, Tartuban és Petrozavodszkban, de egyetlen egyszer sem például Hanti-Manszijszkban) általában két évente gyűltek egybe a szakemberek, a nyelvészek mellett például a régészek, néprajzosok is. 1947-től 1989-ig tizenhét ilyen konferenciát tudtam összeszámolni, de tudok 1947 előtti előzményekről, s 1989 óta is sor került legalább két nagy rendezvényre. Az összejöveteleken – magától értetődően – csak „belföldiek”, azaz szovjet állampolgárok vehettek részt, s csak kivételesen lehetett jelen külföldi vendég, amilyen Lakó György volt 1951-ben Szaranszkban [?], vagy személyem 1969-ben Joskar-Olában. – Az egyetemes finnugrisztika roppant fontos dokumentumai e konferenciák jegyzőkönyvei, tézisei s egyéb kiadványai.

